

HIND 30 SENTI

ERK

6

K. PETERSON: HÄVITAGEM OMA KARTAAGO. / J. GRÜNBERG: MÖTTEID
MEIE HARIDUSPOLIITIKA PROBLEEMEST. / N. KAASIK: EESTI-LÄTI LIIT. /
O. LORITS: ÄRGU KORDUGU LÄTI HENDRIKU PÄEVAD. / KIRJANDUST.

ERIK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

NR. 6.

J U U N I

II AK.

HÄVITAGEM OMA KARTAAGO.

Tallinna saksa lehes „Revalsche Zeitung“ (pangem tähele: Reval, aga mitte Tallinn) 9. juunist s. a. kirjutab A. V. muu seas:

„On ajajärke, millel on määrav tähtsus nii üksikisikute kui ka üksikute „inimrühmituste suhtes. Need on siirdeajad, kus seni maksvad vaimsed ja „psühholoogilised väärtused oma mõju kaotavad või sootuks muutuvad...

„Sõjale järgnenud eesti sisepoliitilise arengu esimene järk seisab lõppe- „nult meie taga. See periood põhjenes vaimsetele ja poliitilistele jõududele, „mis baltlastele olid mitmeti oluvõrad. Äärmised demokraatlik-iiberaalsed „voolud, mis moodustasid Eesti riigi ehitusele põhjapaneva aluse ja mis olid „o m a a l u s e s m e i e b a l t i o l u l e t ä i e s t i v õ õ r a d, pidid loomu- „likult välja tõrjuma baltlaste tegevuse ja mõtlemise antud poliitilisest ümb- „rusest.

„Ka praegu ei tohi me kaotada reaalselt pilku meid ümbritsevaile olu- „dele. Meie ei tohi mitte unustada, et eesti rahvas oma sotsioloogilise koos- „tise tõttu oma seltskondlikus ja riiklikus elus alati säilitab demokraatliku „varjundi ning et eesti haritlaskond oma määravas osas on mõjustatud demo- „kraatlikest mõttest. Aga ikkagi olgu rõhutatud, et demokraatlik alatoon „on eesti rahva elus positiivne ja terve, nagu ta näiteks avaldus v a n a s „t a l u p o j a k o r r a l d u s e s e n n e m a a i l m a s õ d a. See demokraatia, „mis omavalitsuse põhimõttel ja tõelise juhi vastutu- „sel põhjenes, on mitmeti balti mõtlemisele omasem, kui „seda vahest kergemeelselt arvatakse.

„Autoritaarse riigikorra sisseseadmisega 12. märtsil s. a. sündis põhja- „panev murrang meie riigi sisepoliitilises elus kui ka suurema osa eesti „rahva poliitilises mõtlemises. See uus mõtlemisviis seisab balti saksluse „poliitilisele arusaamisele oluliselt lähemal, kui e s i m e s e 1 5 a a s t a E e s t i „riikluse ideoloogia. Liialdamata võib öelda, et puht praktilisele „Eesti-Saksa poliitilisele koostööle, mida meie nägime Eesti parlamendi raa- „mides, lisandub nüüd vaimne-ideoloogiline liginemise võimalus poliitilisel „alal, mida meil siiani veel ei ole olnud. Nüüd peab sakslus selgitama „oma poliitilise seisundi, mis peab seisma ja võib seista ainult „balti saksluse kui poliitilise faktori tugevamas „sisselülitamises meie koduriiki.“

Nii. Ilus ja kena. Aga mõtlemapanev.

Mulle tulevad meelde kolonel M. Kattai sõnad („Vabadussõja tähistel“ — nr. 6). — „Aastasadade kestel on balti aadel püsinud Baltimaadel valitseva kihina. Ülevõimu on aadel kasutanud oma kitsaste kihihuvide seisukohast, arvestamata maa pärisrahva huvisid. Päriskrahvas hoiti maa siseelu korraldamisest võimuga eemal. Balti aadli poliitilised püüded sajandite kestel olid suunatud sellele, et alal hoida oma eesõigustatud seisukohta. Selle eesmärgi taotlemiseks ei ole aadel tagasi pörganud isegi maa äraandmisest: 1561. a. ja 1600. a. Eestimaa rüütelkond otsustas Poola ülevõimu alt siirduda Rootsi alla, 1710. a. Rootsi alt Vene alla, 1917. ja 1918. a. püüti hertsogiriigina Saksamaa poole.“

Usun, on õigustatud küsimus: kust puhuvad tuuled siis n ü ü d?

Mis on meil Eestis muutunud, et balti sakslus nii võitlusvalmilt jälle hakkab liigutama?

Meie riik püsib nii, kuidas meie selle rajasime. Meie riikluse ideoloogia on endine. Põhiseaduse muutmiseiga parandasime tehniliselt oma valitsemise korraldust, ja see oli kõik. Kõik see ei puutu absoluutselt balti sakslust ega tähistä mingit muutust meie riiklikus ideoloogias. 12. märtsil s. a. maksmapandud kaitseseisukord ei ole mingisugune „natsionaalne revolutsioon“ à la Hitler, vaid akt riigi kodurahu säilitamiseks. Mingit põhiseaduslikku riigipoliitilist muudatust meil märtsis toimunud ei ole ja mõtted autoritaarse riigikorra sisseseadmisest peaksid olema küll halvaks unenäoks meie balti sakslusele, kellel ei tohiks olla teadmata meie riigikohtu seisukoht selles küsimuses, mis „küll peaks vastama suurema osa eesti rahva poliitilisele arusaamisele.“ Milleks peaks siis just nüüd balti sakslus ennast poliitilise faktorina tugevamalt sisse lülitama Eesti riiki ja milles peaks siis just nüüd seisma see vaimne-ideoloogiline võimalus ligineda eesti rahvale?

On tõsiasi — meie rahvas on sündinud teatav murrang. Kuid sellel murrangul ei ole midagi ühist sellega, mis võiks meeldida just balti sakslusele. See murrang on sündinud just tõusva iseteadvuse ja vaimse iseseisvuse tähistel all ja seda murrangut peame meie nimetama tõsiseks rahvuslikuks ärkamiseks. See on aeg, kus kogu rahvas teadlikuks saab oma seisundist, oma selgroo lõplikult sirgeks ajab ja väärikalt omale kohale asetub, mis temal on päikese all. Ja kui selles arengus teatavaid võrdlusjooni tõmmata balti-saksa mõtteviisiga, siis võiksime küll väita, et kokkupuutekohti leidub meil ainult selles, et ka sakslased tahavad nimetada endid rahvuslasteks, mida ka meie oleme.

Lähemalt vaadeldes on see kokkupuutekoht aga paljasõnaline. Näiliselt on aga mõlema rahvusliku liikumise vahel kuristik, mis ületatav on ainult siis, kui ideoloogiliselt üks pooltest oma põhimõtteid muudab.

Balti-saksa rahvusliku ideoloogia praktilise tulemuse on sõnastanud kolonel M. Kattai eelpool tsiteeritud väljavõttes tema artiklist. Meil ei ole uuemaid andmeid, et säärane suund oleks võetud revideerimisele. Otse vastupidi nimetab A. V., et temale on vana talupoja korraldus, nagu see enne maailmasõda avaldus, rohkem meelt mööda kui „äärnised demokraatlik-liberaalsed voolud, mis moodustasid eesti riigi põhjapaneva aluse ja mis oma aluses olid meie balti olule täiesti võõrad.“ Ainult see vana ennemaailmasõjaaegne talupoja demokraatia, mis omavalitsuse põhimõttel ja tõelise juhi (balti paruni!) vastutusel põhjenes, on balti mõtlemisele omane.

Meie, eesti rahvuslased, mõtleme aga teisiti. Eestlased on siin Baltimere rannikul asunud ajaloo hämaraist aegadest alates. Meie oleme siin loonud oma riigi ja oma kodu. Meie oleme siin loonud kultuuriväärtusi ja oleme kandnud kultuuriväärtusi itta ja läände, põhja ja lõunasse. See on meie koht päikese all. Ajaloo hämaraist aegadest oleme omaks võtnud traditsiooni: el ise ja lase ka teistel elada. Oma riigi uuesti loomisel andsime selle võimaluse ka balti-sakslastele. Need tänutäheks kinkisid meile „Balti Vendluse“ ja müüsid meie maa oma ametlikul pitsaril Saksa riigi üheks osaks.

Nii. Mis on meil ühist? Kus on see vaimne-ideoloogiline liginemise võimalus? Meie ei tagane omast ideoloogiast. Ja kui omast ideoloogiast ei tagane ka balti-sakslus, siis on meie ainus tee — kasutada balti-saksluse suhtes balti-saksa enese rahvuslikku ideoloogiat.

Ajaloo käik on näidanud, et see tee oleks õigem. Meie ja meie esivanemad on oma turjaga saanud seda tunda, mis tähendab näiliselt nii ilmsüüta lause, kui on seda „balti saksluse kui poliitilise faktori tugev sisselülitamine meie isamaasse.“ Võnnu lahinguväljadel langenud eesti sõdurite veri on meil viimaseks asitõenduseks. Meie ei taha, et need saatuslikud päevad veel korduksid. Neile, kes tahaksid olla veendunud balti-sakslaste loiaalsuses, esitaksime küsimuse: mis oleks sündinud siis, kui meie kohaliku balti-saksa väeosa oleksime ka saatnud Võnnu alla? On paljusid, kes asuvad seisukohal, et meie, eestlased, siis jäädavalt oleksime hävitanud oma Kartaago.

Nagu vanadel roomlastel, nii on meilgi oma Kartaago. Nagu vanad roomlased loiaalselt läbi ei saanud oma Kartaagoga, nii ei taha meie Kartaago meid kohelda loiaalselt. Roomlased hävitasid oma Kartaago. Ka meie peame hävitama oma Kartaago, kui tahame päikese all rahulikult elada, ilma et tarvitseks karta kallaletungi selja tagant.

Sajandite eest tuli Väina kallastele ühes kaupmeestega ristimärk. Meie esivanemad tundsid seda märki juba varemalt kui armuõpetuse märki. Kuid rahvas, kes siis kandis armuõpetuse märgi meie maale, ei tundnud armu. Ajad on muutunud, nüüd on ristimärgil murtud otsad, kuid need, kes seda meile kanda tahavad, on samast soost ja samade ihadega. Kas kordub ajalugu?

Ta ei tohi korduda. Oleneb meist endist, mis meiega sünnib. Kui Kaupo läks võõrsile ja alistus võõraile mõjudele, siis ei muutnud ta mitte oma usku, vaid muutis oma usalduse oma esivanemaisse. Muutis usalduse neisse pärandesse, mis sisendand temale ta isad ja isaisad. Ta müüs oma tarkuseraamatu, samuti kui müüs selle Kalevipoeg enne oma langust.

Meie, praegune põlv, oleme lahinguväljadel tagasi saanud usu oma esivanemaisse. Meie, praegune põlv, oleme uuesti üles leidnud oma esiisade tarkuseraamatu, oleme avastanud selle juba suures laastus, ja loeme varsti ka selle detaile. Ja kui meie küljes veel ripuvad mõned võõrmõjutiste jäänu- sed, siis peame rutem kui muidu ka need enese küljest heitma.

Berliini saksa lehes „Berliner Lokal-Anzeiger“ (ka 9. juunist s. a.) kirjutab keegi Johannes V. Harnisch Dorpatist (mitte Tartust, ei, vägisi mitte). Ta maalib romantilise pildi sellest linnast ja tuletab meele, kuidas parunite lahke ja avatud käsi endendas ülikoolis talurite andekamate poegade harridust. Ilus sentimentaalne pilt, kuid sisuliselt siiski vale, aga soodne serverida riigisakslastele. Artikli lõpp kõlab juba häbemata akordina: „Olgu ta nimi Tartu või Jurjev, siiski tunneme seal linnas saksa vaimu ja saksa vormiandvat mõju. Saksa eragümnaasium, Lutheri eraakadeemia, paljud tagasihoidlikud, kuid teaduslikult kõrgel seisvad teaduslikud ja kultuurilised

organisatsioonid hoiavad seda kõrgel, mis vajalik saksa Dorpati ülikooli vaimu kõrgelhoidmiseks. Otse saksa eeskuju kohaselt, saksa sisekorra, saksa kommertsikommete kohaselt elavad arvurikkad eesti värvikandjad seltsingud. Ja kui sa linnas näed enam või vähem meeldivaid tütarlapsi, kes värvilist mütsi ja värvipaela kannavad, siis ärgu arvatagu mitte, et tullakse maskiballilt. Ei, on olemas terve rida värvekandvaid naisüliõpilaste koondisi, kes võimaluste piirides jällegi saksa üliõpilaskombeid harrastavad, — täiesti ebatahtlik, ülimal määral naljakas, aga siiski eestluse kaheldamatu kiidulaul eitatavale saksluse üleolekule.“

Nende ridade kirjutaja ei taha käesolevaga asuda eeltsiteeritud ridade autoriga ühele arvamisele. Nende ridade kirjutaja on parimad üliõpilasaastad veetnud võitluses värvikandjate ridade eest ja teab, et rahvuslik vaim, mida on kultiveeritud värvekandvate üliõpilaste ridades, on andnud arvurikka pere meie rahvusliku liikumise võitlejaid. Kuid üliõpilaskommetes on meil veel palju vaja muuta. Meie üliõpilaskonna tegelased vajaksid väikese hulga tõsirahvuslikku vaimustust, et pühkida viimased Dorpati jäänused eesti üliõpilasorganisatsioonide ilusalt ja austavalt erivärvidelt.

Kuid mitte üksi üliõpilased. Kogu meie avalikkus peab kord hetkeks seisatama ja mõtlema, mis on temale veel jäänud Kaupo pärandusest. Seisatama, mõtlema, aru saama, ja pöörama meie rahvuslike väärtuste varasalvede poole. Need salved on avatud kõigile. Ja siis, sisemiselt uuenenuna, uuestisündinuna, tugevana, võimsana mõtlema sellele, et meie Kartaago — tuleb siiski hävitada.

K. Peterson.

MÕTTEID MEIE HARIDUSPOLIITIKA PROBLEEMEST.

Meie ühiskondliku ja rahvamajandusliku elu korrastamine omariikluse raames toimus ajastul, kus maksvusel olid veel vanad „raudsed“ seadused demokraatiast, vabamajandusest ja rahvusvahelisest tööjaotusest. Seepärast peame meiegi koos vanade rahvastega läbi kannatama kõik läheneva „uue ajastu“ sünnitamisvalud. Eriti põhjalikku revideerimist nõuab hariduselu korraldus, mille osa ühiskondlikes eluavaldusis on sügavamaid. On ju õige hariduspoliitilise suuna leidmine rahva heaolu kindlustamisel tähtsamaks ülesandeks.

Hariduse alal on meil senini valitsenud otse olümplik vabadus. Ei tuntud kitsendusi ei eriala valikul ega hariduse ulatuse suhtes. Ainult majandusliku jõukuse puudus ja äärmine andevaesus võis teinekord mõjuda pidurdavalt.

Vabaduse põhimõtte valitses ka hariduse kasutamisel. Vene ajal oli haridusväärne töö igale selle hüidriigi liikmele kindlustatud. Iseseisvuse alg-aastail jätkus samuti tööd kõigile. Kui hiljem tulid nähtavale tööpuuduse esimesed häirivad tunnused, siis pöörati pilgud võoraste maade poole. Väljandrändamine vähem tsiviliseeritud maadesse pidi saama õhuaknaks kõigile neile, kes ei leidnud kodumaal haridusväärset ja soovikohast tööd. Aga seegi pääsetee suleti, kuna vahepeal kõikjal olid mõjule tõusnud uued põhimõtted, mis nõudsid töö kindlustamist oma rahva liikmeile.

Nüüd on meie noorem põlv ja ühes nendega ka vanu tabanud raske pettumus: haridusse mahutatud kapital ei kannu enam protsente, — haritud tööjõud ei leia rakendust.

Kõigist ühiskondlikest pahedest on aga tööpuudus kõige saatuslikum. Teame, et ainult neile on kindlustatud osasaamine rahvamajanduslikest varadest, kellel on töö. Ühiskonna liige, kes ei leia enesele tööala vastavalt vaimsele ja kehalisele väljaarenemisele, on kibestunud ja rahulolematu. On niisugust elementi palju, siis on kogu ühiskondlik rahu ohus.

Hariduspoliitika määramisel olgu seega esimeseks nõudeks — plaanikindlus. Tööjõudude ettevalmistamine sündigu rahva kui terviku vajaduste seisukohalt. Juhuslikkus peab kaduma. Kui varemalt vaadati rahva arengule nagu pimedale õnnemängule, siis tuleb nüüd avasilmi juhtida rahva elu kõigis tema avaldusis.

Järgmisena vajab lahendust küsimus, kelle hooleks peab jääma hariduselu plaanikindel juhtimine. Ütleme kohe, et rahvas ise sellega kunagi ei saa hakkama. Demokraatlikud põhimõtted jätavad meid ka siin hätta. Kui jälgida meie rahva hariduslikke püüdeid kaugemas ja lähemas minevikus, siis näeme ikka ühte ja sedasama tendentsi — välja kehalist tööd nõudvalt aladelt. Eriti üldine on soov põllutööst vabanemiseks. Alates jõukast vanatalu omanikust kuni viimase maa tööliseni — igal pool on ülimaks püüdeks „päästa“ vähemalt oma lapsi raskest maaorjusest. Kui meie talud ja maa veel rahvast tühjaks ei ole jäänud, siis võlgname tänu ainult välistele oludele.

Lastevanemaid ei saa teha vastutavaiks väärnähtusis meie hariduselu alal. — Puudub ju neil ülevaade ühiskondliku ja majandusliku struktuuri kujunemisest. Pealegi mõtleb iga lapsevanem ja temaga koos noor inimene, et mispärast peab just tema see olema, kes haridusväärset tegevust ei leia. Inimene on ju egoistlik.

Nägime isegi, et meie rahvaesindus ei olnud võimeline lahendama hariduspoliitilisi ülesandeid. Kartus rahva häälte pärast halvas kõik paranduspüüded. Põhjapanevaid uuendusi ootame seega uue põhiseaduse kohaselt autoritaarselt valitsemiskorralt. Riigivõim, tugeades vastavatele asjatundjatele, võib ja peab tooma parandust.

Hariduspoliitika lähemate sihtide määritlemine eeldab meie rahvamajanduse võimaliku kujunemise suuna tundmist. Õnneks ei tule meil siin enam päris pimedas kobada. Maailmakriisi areng osutab juba üsna selgesti tuleviku tegevusalade piirjooni.

Autarkia — endavarustamispehõimõte teatud piirides, näib kujunevat aluseks rahvaste majandusliku elu korraldamisel suuremal määral kui varemalt. Samuti näib enam-vähem kindlana, et igasugune varade vahetus rahvaste vahel toimub tulevikus kindlama plaani järgi kui senini.

Juhtisime oma rahvamajanduslikku tegevust õndsas usus vanadesse „raudseisse“ seadusisse vabamajandusest. Selleks arendasime oma töödust ja põllumajandust esijoones ekspordi sihis. Kaubanduses lootsime tänu meie maa heale geograafilisele asendile etendada vahendaja osa. Haistsime suurte rikkuste lõhna Inglise, Taani ja Hollandi eeskujul.

Need illusioonid kuldsest põlvest kajastusid ka rahva hariduslikes püüdeis. Keskkharidus näis väga paljudele rahvahariduse miinimumina. Vääriline inimene algas üldse alles keskkharidusega. Lepiti ainult kerge ja puhta tööga, mis pealegi pidi hästi tasuv olema. Põllumehest pidi saama saherdaja äriimees.

Autarkiliste põhimõtete maksvusele pääsemisel maailmamajanduses tabas ka meid üks pettumus teise järele. Nüüd tuleb rajada uusi tugipunkte ja otsida kindlaimaid väljavaateid.

Uues olukorras kasvab põllumajanduse osatähtsus meie rahvamajanduses veelgi, kuigi valmistus ekspordiks peaks kitsenema. Pearõhk langeb siin edaspidi töö ja ülespidamise leidmisele rahva juurdekasvule ja siseturu ärakasutamisele suuremal määral. Seega omandab põllumajandus tulevikus rohkem sotsiaalse iseloomu — ta kindlustab rahvale äraelamise ja eksistentsi.

Töõnduse arendamisel tuleb meil tulevikus arvestada suurel määral endavarustamise printsiibiga. Kuna töõndusel rahva heaolu tõstmisel on võrratult suur tähtsus, nõuab see meilt erilist tähelepanu. Ainult need rahvad võivad tulevikus tõusta jõukusele, kel peale maa toodete on rikkalikult kasutada rahvusliku kapitaliga loodud odavaid töõndussaadusi. Põllumajanduse hädade lahendamine ilma töõnduse kaasabitaga pole meie arvates üldse mõeldav.

Need üldised märkused meie rahvamajanduse kohta lasevad pilku heita ühtlasi meie hariduspoliitika ülesandesse. Uus, autarkia põhimõttele rajatud majanduslik olukord nõuab, et rahva laialdased hulgad peavad jääma kehalist töõd vajavatele aladele — põllumajandusse ja töõndusse. Viimane neist järjest suureneva mehhaniseerumise tagajärjel saab vaevalt vastu võtta uusi töõjõude maalt. Oleks hea, kui linnades asuv rahvastik leiaks töõnduses küllaldaselt töõd. Kõigil „kergemail“ aladel aga, nagu kaubanduses, riigiteenistuses, vabakutseliste aladel jms., muutub töõ leidmine tulevikus veelgi kitsamaks.

Siit järgneb, et peamise tähelepanu osalised olgu — algkool, kutsekoolid ja rahvaülikoolid. Põllumajanduses ja töõnduses saavad edukalt tegevad olla ainult need rahvaliikmed, kes selleks on hingeliselt, kehaliselt ja hariduslikult ette valmistatud. Ideaalne hariduskäik laialistele rahvamassidele oleks järgmine:

9.—15. a. — algkool,

15.—18. a. — praktiline töõ tulevasele kutsealale ja

18.—23. a. — kutsekool ja rahvaülikool ühes kaitseväge teenistusega.

Harilik keskharidus on otse mürgiks neile, kes peavad jääma lihtsamaile kehalist töõd nõudvatele aladele. Sest kehaliselt ja hingeliselt karastame me noori just 15.—20. eluaasta vahel. Need aastad olgu seepärast pühendatud praktilise sissetõõtamise jaoks tulevasele kutsele.

Oleme oma „kõrgema“ hariduse kultuses liiga vähe hoolitsenud oma algkoolide ja kutsekoolide eest, räkimata rahvaülikoolidest. Ainult paraaditsemistele armastame neist kõnelda. Paljudes valdades on algkool otse uskumata armetus seisukorras. Ühe õpetaja käes on sageli kolm ja isegi neli klassi (!). Koolimajust on nii mõnigi kaela kukkumas. Õppeabinõud on puudulikud. Kooliaedu leidub harukorral. Varustamine ja hoolitsemine oleneb vallaisade armust. Et ka kutsekoolide alal veel määratu palju töõd ees seisab, selles ei tohiks olla kahtlust.

Parandust ei ole aga enne loota, kui ei ole põhjalikult muutunud meie vaated haridusele. Ühtlasi tuleb hakata ajama sihikindlat hariduspoliitikat. Ka siin tuleb maksvusele viia autoritaarne põhimõte. Riigivõim asugu kindlakäeliselt juhtima hariduselu.

Muidugi peame hoolitsema vääriliselt ka oma kesk- ja kõrgema hariduse eest. Juhtnõõriks olgu aga siin mitte kvantiteet, vaid kvaliteet. Juhte vajab rahvas piiratul arvul, aga need olgu siis ka kõigiti oma ülesande kohased. Keskhariduse reform on praegu jälle käimas. On tunne, et selle teosta-

mine soovitud ulatuses ja kujul kipub äparduma. Põhjalikke reforme ei saa teostada, kui tahetakse käia põhimõtte järgi, et olgu terved lambad ja saagu söönuks ka hundid. Kui meie keskkharidus on olnud nõrgake, siis ei ole selles süüdi olnud mitte niipalju süsteem, kui puudulik inimmaterjal keskkoolide õppejõudude ja õpilaste näol. Võib ütelda, et väärilisi õppejõude jätkub meil mitte enam kui 15—20 keskkooli jaoks. Provintsis on teinekord sääraseid jõude kooli kohta ainult paar kolm. Lahjendatud keskkharidusele 3-klassiliste keskkoolide näol peab suhtuma väga ettevaatlikult. Ainult mõni üksik kool katseks võiks olla lubatud. Keskkoolide koondamine peab ühtlasi andma kokkuhoidu, mis hädavajaline kutsehariduse süvendamiseks.

Julius Grünberg.

EESTI-LÄTI LIIT.

Eesti-Läti liit on mõlemate rahvaste ühise saatuse järeldus. Seepärast peituvad tema juured juba väga kauges minevikus. Kuid formaal-õigusliku kuju omandab liit alles kahe naaberrahva iseseisvaks saamisega ja seda niipea, kui Eesti ja Läti, muutudes rahvusvahelise õiguse subjektideks, omandasid ühtlasi õiguse reguleerida konventsionaalsel teel omavahelisi suhteid. Tõsi küll, suhete reguleerimine ei haara korraga kõiki vahekordi Eesti ja Läti vahel ega oma alguses seda üldistavat ilmet, mis iseloomustab liitu sisuliselt. Kuid tulevase liidu algelemendid avalduvad juba meie varasemates vahekordades: tihe diplomaatiline koostöö meie vabadushommiku tähtsamas ülesandes — rahvusvahelise tunnustamise hankimises ja sõjaline koostöö ühiste vaenlaste vastu vastavalt 1919. a. militaar-konventsioonidele (arvult kaks) on selleks küllaldaseks tõenduseks.

Ei saa siiski tähendamata jätta, et meie iseseisvuse esimestel aastatel ei täpsustu Eesti-Läti liidu põhimõtte veel küllalt selgesti ega esine ka kõikjal teistest sõltumata probleemina. Aastail 1919—1922 hõljub Eesti ja Läti välispoliitika sihitavas Balti liidu idee tema kõige laiemas ulatuses, haartes enesesse Eesti ja Läti kõrval samuti Soome, Leedu ja Poola. Selle mõtte praktiliseks väljendajaks tahtis olla Bulduri konverents nimetatud riikide esindajate vahel. Bulduri konverents püstitas äärmiselt laiaulatusliku ja paljusid riikliku elu avaldusi haarava programmi, kuid juba konverentsil enesel tulid nähtavale lahkkelid osavõtjate vahel; need lahkkelid olid sedavõrd tugevad, et Bulduri konverents lõppes tulemusteta. Konverentsile vahenditult järgnenud poliitilised sündmused tõid enesega kaasa Balti liidu (tema kõige laiemas ulatuses) idee lagunemise. Kõigepealt jäi kõrvale Leedu oma konflikti tõttu Poolaga Vilno pärast. Ent ka ülejäänud neljal riigil ei läinud korda tihendada oma poliitilisi vahekordi, nagu see selgus 1922. aastal nn. Varssavi konverentsil. Seal sõlmitud poliitiline leping on oma elementidelt liiduleping, kuigi mitte täielik ja mitte just viimistletud. Osavõtjad (Eesti, Läti, Soome ja Poola) kohustuvad koordineerima oma konventsionaalset poliitikat, kuid lepingu kandvamaks osaks osutub selle VII art.: „Varssavi konverentsil esindatud riigid deklareerivad, et juhtumisel, kui üks neist ilma oma poolt seda välja kutsumata oleks atakeeritud teise riigi poolt, nemad heatahtliku seisukoha võtavad atakeeritud riigi vastu ja viibimata kokku lepivad sammude üle, mida ette võtta.“ Nagu sellest näha, ei ole otsekohene ja automaatne sõjaline abiandmine kohustuslik, nagu seda tavaliselt eeldab liiduleping. Sõjalise abiandmise kohustus on teatavas

mõttes liitumise tiheduse mõõdupuuks; on ta kategooriline ja kindel, siis on ka liit kindel; pole aga see kohustus fikseeritud või on ta seda vaid umbkaudselt eventuaalselt ettevõetavate sammude nimetuse all — siis ei ole ka liit küllalt tihe ega jõuküllane. Me teame aga, et seda nõrgasidemelistki liitu ei saadud teostada Soome vastuseisu tõttu. Soome valitsus keeldus ratifitseerimast Varssavi lepingut ja see keeldumine mõrastas otsustavalt Balti liidu (ilma Leeduta) idee. Balti liidul kadus seega tema toetuspunkt põhjas; Eesti ja Läti liit Poolaga ei pakkunud ka suurt tasakaalu, sest tahes või tahtmata oleks siis liidu põhjapoolsed osalised sattunud Poola ainulise välispoliitilise mõju alla. Teiste sõnadega, Soome keeldumine kõrvaldas võimalikest Balti liidu osalistest tema tiibriigid ja 1923. aastaks jäi selle idee kandjaks vaid keskkohal Eesti ja Läti näol. Asjade loogiline käik nagu sundis neid omavahelisele liitumisele. See teostuski 1923. aastal ja nimelt lepingutega 1-sest novembrist, mida teatava õigusega nimetatakse Eesti-Läti pulmapäevaks.

Tulemusküllasel 1. novembril 1923 kirjutati Tallinnas alla kokku neljale konventsioonile. Esimene neist käis vastastikuste nõudmiste õiendamise kohta. Läti, tunnistades Eesti poolt Lätile vabadussõjas antud sõjalise abi tähtsust ja konstateerides, et seda abi on võimata materiaalselt hinnata, peab oma kõrblaks kohustuseks kindlustada oma tänutäheks Eesti sõjainvaliidide ja Läti vabaduse eest langenud kangelaste perekondade saatust, paneb Eestile ette vastu võtta seks otstarbeks 30 mil. Eesti marka. Teise konventsiooniga õiendatakse piiriamisküsimused. Kolmas konventsioon kannab majandus- ja tolliuniooni eellepingu nimetust ja on oma ulatuselt eeskätt tavaline kaubanduslik kokkulepe, selle vahega, et üks tema artiklitest (art. 7) käsitleb selle uniooni teostamisviisi. Neljas, kõige olulisem leping on juba kaitseliidu leping Eesti ja Läti vahel. See leping ühes tolliuniooni teostamise artikliga majanduslikus eellepingus ongi Eesti ja Läti liidu kandvamaks õiguslikuks aluseks.

Kaitseliidu lepingu siht on selgesti määratud sissejuhatuses. „Juhitud kindlast tahtest kaitsta ning alal hoida oma rahvuslikku suveräniteeti ja rippumatust, mis kätte võidetud nii paljude ohvrite hinnal, samuti kui omade territooriumide puutumatus, on Eesti Vabariik ja Läti Vabariik otsustanud sõlmida kaitseliidu lepingu.“ See tekst viitab kindlalt ainukesele sihile — enesekaitsele. Tõelikult pidi aga liit seatama palju laialdasemale alusele. Tema mõju pidi ulatuma poliitilistele, majanduslikele ja sotsiaalsetele aladele ja haarama Eesti ja Läti vahekorrad nende kogustikus.

Liidu lepingu mõtteks on tavaliselt olnud sõjaline abiandmine teineteisele kolmanda riigi vastu. Põhimõtteks on siin suurema jõu koondamine võimaliku vaenlase vastu, oma vastupanu võime suurendamine. Ekspansioonihimulised riigid alustavad sõda siis, kui nad on kindlad oma võidus. Jõu koondamine võidu võimatuks tegemiseks või vähemalt võidu raskendamiseks määrani, mis võtaks võidul tema reaalse väärtuse, see on moment, mis annab liidule tema väärtuse ja teeb temast rahu säilitamisvahendi. Loomulikult on liit selleks vahendiks vaid siis, kui ta on tõeliselt defensiivne ehk kaitse-liit. Ja Eesti-Läti liit on seda suurimal määral. Ta on sõna otseses mõttes läbi imbunud rahuaatest ja tema konstruktsioon on selgelt rakendatud selle aate teenistusse.

Rahuaate väljendajaks on liidulepingu esimene artikkel. Selle põhjal lepinguosalised kohustuvad ajama täielikku rahupoliitikat, mille eesmärgiks peab olema sõprussidemete säilitamine ning tihendamine ja majanduslikkude

suhete arendamine kõikide rahvastega ning eriti Balti riikide ja nende naabrite vahel. Vormiliselt nõuab see artikkel Eesti ja Läti välispoliitiliste sihtide sarnastamist ja taotleb sel alal ühtlustamist erinevuste kõrvaldamise teel. Samal ajal see kohustus kõidab liitlaste välispoliitika ühise rahuaatelise suuna külge ja kõrvaldab *ex contrario* temast igasuguse rahuvastase ehk agressiivse elemendi. Sisuliselt aga on see artikkel suurimal määral konstruktiivne ja programmiline. Ta ei piirdu vaid rahupoliitika nõudmise ülesseadmise, vaid annab ühtlasi üldjoonelise programmi, mille teostamiseks see välispoliitika peab rakenduma. Programm on laiaulatuslik: ta viitab poliitilisele ja majanduslikule koostööle teiste rahvastega, nõudes sealjuures vahekordade erilist tihedust Balti riikide ja nende naabrite vahel. Eesti-Läti liidu poliitika ei taha end sulgeda kitsastesse omavahelistesse vahekordadesse, vaid taotleb rahusidemete loomist kõikide naaberrahvastega. Niisugune poliitika on loomulikuks eeltingimuseks kaitse-liidule, sest ta vähendab neid kokkupõrke-võimalusi, mis tingiksid abiandmise teise lepinguosalise poolt ja on seega tagatiseks, et omaks võetud kohustus ei osutu saatustlikuks ühegi lepinguosalise riiklikule iseolemisele teise rahuvõõra poliitika tõttu.

Liit ei loo iseseisvaid organeid ülalkirjeldatud välispoliitika teostamiseks. Selleks on volitatud liitunud riikide valitsused. Leping määrab liitunud riikide välispoliitika sihid ja kohustab valitsusi neid taotlema, jättes nendele vabad käed viiside valikus ja teostamise üksikasjus. On loomulik, et sel viisil võivad tekkida erinevused liitunute välispoliitikas, mis säilitab endiselt oma rahvusliku ilme. Liidulepingu 2. art. toob asjasse vaid ühe konstruktiivse paranduse: et koordineerida oma rahuloovaid püüdeid, kohustuvad mõlemad valitsused ühise tähtsusega välispoliitilistes küsimustes ühisel nõul talitama ja vastastikku teineteisele poliitilist ja diplomaatilist abi andma oma rahvusvahelistes suhetes. See artikkel viitab juba diplomaatilise koostöö korraldamisele ja vastastikusele abiandmisele sel alal, kuid seda ainult ühise tähtsusega välispoliitilistes küsimustes. Viimaste hulk ei ole lepingus määratud ja sellest tuleb järeldada, et valitsused ise otsustavad *in concreto* küsimuse kuuluvuse sellesse liiki. Leping jätab täiesti lahtiseks küsimuse, kuidas talitada juhtumil, kui liitlaste vahel tekib lahkarvamine nimetatud kvalifikatsiooni kohta. Ei ole aga kahtlust, et mõlemad riigid tõlgendavad seda kvalifitseeringut täiesti *bona fidae* ja annavad talle isegi laiema ulatuse, mis loomulikult kasvab käsikäes Eesti ja Läti vahekordade tihenemisega. Seepärast on ühelt poolt ohtlik kvalifitseerimise üldsõnaline ebatäpsus, teiselt poolt kasulik oma painduvuse poolest ja on üheks olulisemaks abinõuks lepingu kohaldamisel kasvavatele elunõuetele.

Kui liiduleping üldiselt tunnustab iga liitlase õigust ajada sõltumatult välispoliitikat, kui ta vaid ühise tähtsusega küsimustes nõuab välispoliitika koordineerimist, siis ühel juhtumil keelab ta otsekoheselt osalistele iseseisvate sammude astumise: kui liitlased oleksid sunnitud pidama kaitsesõda, siis kohustuvad nemad, et nad ilma teineteiseta ei sõjariistade rahu ega rahu-lepingute üle läbirääkimisi ei pea ega sääraseid ei sõlmi. Sellega on sõttakistud liitlastel keelatud separaat-rahu tegemine ja isegi vastavad separaat-läbirääkimised. Teiste sõnadega, Eesti ja Läti on sõlminud oma liidu nüütdeldu elu ja surma peale. Rahu tegemist ei otsusta mitte valitsused üksikult, vaid liit kui niisugune, kui eriline rahvusvaheline tervik.

Veel ühes asjas on liiduriikide valitsuste individuaalne välispoliitika kitsendatud. Vastavalt 7. art. ei või kumbki liitlastest sõlmida liitu kol-

manda riigiga ilma teise nõusolekuta. See klausel on endastmõistetav. Sõjalise abiandmise kohustus on määrava tähtsusega igale liitunud riigile; kui üks neist, liitudes kolmanda riigiga, võtab enda kanda kohustuse sõjaliseks abiandmiseks, siis suurendab ta sõjaohu riski oma eelmisele liitlasele. Sisuliselt on sel puhul tegemist liitlase kohustuste laiendamisega ja kaudse kolmikliidu loomisega. Juriidiliselt oleks siis tegemist kolmanda riigi liitumisega või ühinemisega Eesti-Läti liidulepinguga. Niisugune liitumine eeldab aga otsekohest nõusolekut kõikide lepinguosaliste poolt, nagu see tavaline kaasaegses rahvusvahelises õiguses.

Saavutanud välispoliitika ühtluse ja tähistanud diplomaatilise koostöö viisid, siirdub leping sõjalise abiandmise kohustuse fikseerimisele ja tema teostamisviiside määramisele. Seda teeb 3. art., mille põhjal lepinguosali- sed kohustuvad vastastikku teineteist aitama sel juhul, kui ühele neist ilma väljakutsumata tema enese poolt peaks kallale tungitama tema praegustes piirides. Järelikult, niisugusel puhul loeb teine ennast sõjaseisukorras olevaks ja annab oma liitlasele sõjalist abi. Kompetentsed tehnilised võimud määravad ühisel nõusolekul kindlaks, mil kombel kumbki riik seda abi peab andma ja missugused korraldused on tarvilikud liidulepingu täitmiseks. Nagu sellest nähtub, ei ole sõjalise abiandmise kohustus absoluutne. Liiduleping nõuab liitlastelt kindlakujulist rahupoliitikat ja väljendab seda sõjalise abiandmise kohustuses sellega, et abistamine on kohuslik vaid siis, kui on tege- mist kaitsesõjaga, mitte aga kallaletungisõjaga. Ainult siis, kui ühele liit- lasele tema poolt provotseerimata kallale tungitakse, ainult siis astub jõusse sõjalise abiandmise kohustus. Provotseerib aga üks liitlane ise omale sõja kaela, rikkudes seega oma rahupoliitika põhimõtet, siis on teine oma kohus- tustest vaba. Olgu siinjuures tähendatud, et 1933. a. Londonis allakirju- tatud kallaletungi mõiste defineerimise protokoll on maksev ka Eesti ja Läti vahekordades ja mõjustab kaudselt liidulepingu 3. art. täitmist ja tõlgen- damist.

Liidulepingu täielist kooskõla rahupoliitika üldiste põhimõtetega väl- jendab veel lepingu 6. art. mis alistab vahekohtule kõik tüliküsimused, mis võiksid tekkida Eesti ja Läti vahel ja mida ei saaks lahendada tavalisel dip- lomaatilisel teel. Selle vahekohtu klausliga, mis ei tunne ühtegi kitsendust, on mitte-rahuliste abinõude tarvitamine liitlaste vahel kõrvaldatud. Eesti- Läti liidu rahuaadet peegeldab ka lepingu 9. art., mille põhjal lepingu sisu antakse teada Rahvasteliidule registreerimiseks ja avaldamiseks. Liit ei taotle mingisuguseid agressiivseid sihte ja ei sisalda eneses midagi, mis nõuaks varjavat saladusekatet.

Nii meie tähtsama lepingu sisu ja ulatus. Välja arvatud konkreetne sõjalise abiandmise kohustus, on ta suurimal määral programmiline, määra- tes ära Eesti ja Läti koostöö suunad ja seda kõige üldisemalt ja abstraktse- malt.

Politiilises elus on Eesti-Läti liit ennast mitmeti väljendanud. Kuid kõige rohkem tagajärgi on vist saavutatud liitlaste välispoliitika kooskõlasta- misel. Meie välisministrite saqedased kokkusaamised olid tingitud saqedasti meie omavahelistest asjadest ja pühendatud meie vastastikuse vahekorra arendamisele, kuid kordagi ei ole nende puhul kasustamata jäetud võimalust informatsiooni vahetamiseks jooksvate välispoliitiliste küsimuste kohta ja ühise seisukoha väljatöötamist liitlaste välispoliitika kooskõlastamiseks. Kõigi selle tagajärjel näemeigi saqedast ühist väljaastumist mitmes küsimuses, välja- astumist, millega meelega kriipsutati alla Eesti ja Läti liiduvahekorra ja selle

piirides teostatud poliitika ühtlust. Kahjuks peab aga tähendama, et see ühtlus on väljendunud eeskätt puht poliitilistes küsimustes. Seevastu ei ole aga saavutatud tarvilikku kooskõla majanduslikus poliitikas, milles iga riik läks oma rada, võisteldes kohati oma liitlasega, näiteks vene transiidi soodustamises. Üldiselt aga on Eesti-Läti liidu raamides tema esimese kümneaastaku jooksul jõutud ära teha küllaltki positiivset tööd. Selle aja jooksul on suudetud tõestada, et liit on elujõuline ja vajalik meile mitte ainult võimaliku raske katsumise puhuks, vaid ka nii-ütelda igapäevases poliitilises elus.

Liidu põhimõtte praktilisel rakendamisel 1923. a. lepingu alusel tulid aga ilmsiks mõningad ebakohad liidu struktuuris. Nimelt loob 1923. a. leping Eesti ja Läti vahel üksnes normatiivse liidu ega näe ette mingit erilist organisatsiooni lepingu ideede teostamiseks. Niisugune amorfsus sobiks mõnele konkretiseerivale lepingule, kuid 1923. a. oma on just suurimal määral programmiline: ta seab osaliste terve rea ülesandeid mitmesugustelt riigielu avaldusaladelt. Lepingu täitmiseks ja temale sisu andmiseks on vajalik pidev ja kestev teotsemine ja selle poolest nõuab ta valitsustelt lakkamatut koostööd niihästi omavaheliste suhete korraldamises, kui ka ühises seisukoha võtmises kolmandate riikide suhtes. Nõudes püsivat koostööd, ei varusta aga leping Eesti-Läti liitu kui tervikut mingisuguse ühisorganiga. Leping on normatiivne, mitte aga konstruktiivne: ta seab üles programmi, kuid ei loo vastavaid organeid selle elluviimiseks. Lepinguosalisel valitsusel peavad seda programmi teostama igaüks üksikult ja omaette. Sellest ei piisa aga täieliku ühtluse saavutamiseks, sellest on vähe lepingule täie mõju andmiseks.

Traditsiooni teel on Eesti ja Läti välisministrid püüdnud olukorda parandada korduvate omavaheliste nõupidamiste korraldamisega vaheldumisi Tallinnas, Riias ja mõnikord ka Genfis. Nii jõuti, praktilisest tarvidusest lähtudes, vastava ühisorgani asendaja kujundamisele ja aastate jooksul on välisministrite nõupidamised olnud Eesti-Läti liidu olulisemaks väljendusviisiks. liidule elu ja elujõu andjateks. Kuid siiski ei rahuldanud nad ei Eestit ega Lätit. Nad ei võinudki seda, sest kuiqi korduvad, olid nad siiski liiga erandlikud ja oma tegevuses nagu õhusrippuvad. Neil puudus selge ja kindel alus, nende algatusvõime oli liiga spontaanne käegakatsutavate tulemuste saavutamiseks, nende töö lonkas ja pidigi lonkama ettevalmistuse korrapäratuse tõttu. Nad ei suutnud siiski veel luua täit ühtlust vaadetes, ja neis tingimustes oli Eestil ja Lätil igal ühel eraldi suuri raskusi liidulepingu programmilise osa teostamises. Seepärast ei suutnud ka amorfne liit, kui poliitiline ühik, rahuldada tema raamidest juba kiiresti üle kasvanud vajadust palju tihedama koostöö järele, vajadust, mille äratundmiseni mõlema maa avalik arvamine ammuqi jõudis. Sellest arusaamisest kasvas välja soov täiendada lepingut uute konstruktiivsete määrustega, soov, mis teostus alles käesoleva aasta 17. veebruaril.

Uue lepingu sissejuhatus toob ilmekalt esile need motiivid, mis sundisid liitlasi täiendama oma liidulepingut. Uus leping on tekkinud tahtmisest veelgi enam arendada koostööd mõlema maa vahel ning soodustada veel paremat arusaamist Balti riikide vahel, samuti ka tahtmisest jätkata ning kõikide võimalikkude abinõudega kindlustada mõlema maa ühist poliitikat ja anda nende vahel valitsevale sõprusele ja liidu vahekorrale püsivam ning kindlam alus, mis teeks veel mõjuvõimsamaks nende liitriikide aktsiooni rahvusvahelises läbikäimises.

Vastavalt nendele ideedele on uus leping, mis mõeldud täienduseks

1923. aasta omale, suurimal määral konstruktiivne, õigemini pühendatud peaaegu ainuüksi liidu ühisorganite loomisele või nende loomise võimaldamisele.

Vastavalt lepingule peaks liidu kõrgemaks juhtivaks organiks kujunema välisministrite konverents, mis astuks kokku perioodiliselt kaks korda aastas, kordamööda kummagi lepinguosalise territooriumil. Erakorralised konverentsid on samuti ette nähtud, samuti ka nende kokkukutsumine väljaspool liidu territooriumi, s. o. praktiliselt küll vist eeskätt Rahvasteliidu asukohas. Perioodilised konverentsid taotleavad mõlema riigi üldpoliitika ühtlustamist ja nende arutada tulevad kõik ühise välispoliitika küsimused. Konverentsi otsused, kuivõrd nad puutuvad välispoliitika juhtimisesse, on kohustuslikud pooltele otsekohe ega vaja enam kinnitust. Küll aga nõuavad parlamentlikku heakskiitmist need otsused, mis loovad uusi norme ja väljenduvad lepingutes.

Konverents on mõeldud üldjuhtivaks organiks. Ta on varustatud ka teataval määral täidesaatva organiga, milleks on konverentsi tegelik juht. Konverentsi juhatab selle riigi välisminister, kelle territooriumil konverents peetakse; kui konverents astub kokku väljaspool liidu territooriumi, siis on juhatajaks selle riigi välisminister, kelle territooriumil leidis aset viimane konverents. Teiste sõnadega, konverentsi tegelikuks juhatajaks on kordamööda liiduriikide välisministrid ja samuti on need vastavate konverentsiotsuste teostajad. Juhataja volitused kestavad järgneva konverentsini ja selle aja jooksul ta hoolitseb konverentsi poolt vastuvõetud otsuste täitmise eest ning tarviduse korral tehakse temale ülesandeks hoolitseda nende otsuste teostamise eest rahvusvahelise läbikäimise alal. On ju täiesti loomulik, et selliste otsuste teostamiseks ta kasustab vastava riigi välisesindusi. Tihedama kontakti loomiseks kohustuvad lepinguosalised kokkukõlastama, nii tihedasti kui võimalik, oma diplomaatiliste ja konsulaaresindajate tegevust välismail. On tõenäoline, et nii mõneski kohas võiks majanduslikel kaalutlusil ellu kutsuda mitte enam üksiku riigi, vaid liidu kui niisuguse esindused. Ühiste, välispoliitikasse puutuvate otsuste teostajateks võivad lepingu kohaselt kujuneda ka ühised esindused rahvusvahelistel konverentsidel.

Uusi liidu korraldamise leping loob aga peale muu veel erilise alatise organi eriülesandega. Selleks on alatine nõukogu mõlema maa seadusandluse ühtlustamiseks. Nõukogul on õigus tarviduse korral asutada eriline komisjon, kelle ülesandeks majanduslike probleemide arutamine, nähtavasti ka peaaesjalikult seaduste ühtlustamise seisukohalt vaadatuna. Nõukogu koosneb mõlema valitsuse poolt pariteetlikul alusel nimetatud liikmetest, kelle hulgas soovitakse näha seadusandlike kogude esindajaid. Nõukogu liikmed saavad instruksioone oma respektiivsetelt valitsustelt. Nõukogu töö tulemused esitatakse välisministrite perioodilisele konverentsile heakskiitmiseks. Seega võtab nõukogu teataval määral ettevalmistava organi kuju.

Praegu on raske öieti hinnata uue lepingu väärtust, eriti aga otsustada tema konstruktiivse otstarbekuse üle või selle üle, kas loodud organite süsteem on küllaldane Eesti-Läti ühise programmi teostamiseks. Praegu võib vaid tähendada, et liidu korraldamise leping on kahtlemata väärtuslikuks ja lubavaks arenduseks, millel küllalt eeldusi maksvusele viia Eesti ja Läti rahvuseaja ja valitsustes kindlalt maad võtnud lignemistendentsi ja luua nendest kahest maast välispoliitiliselt ühtlase terviku. Kuid siis peaks Eesti ja Läti ühinema mitte ainult puht-poliitilistes küsimustes, vaid nad peaks liidu mõttele rajama ka oma välispoliitika kõik avaldused, sinna hulka arvatud

ka ühine majanduspoliitika kolmandate riikide suhtes ühes kaubalepingute sõlmimise ühtlustamisega. Igatahes on kindel, et uuesti korraldatud liidul on veel küllalt tegevusvälju, mis ootavad suunvat kätt ja seda niihästi Eesti-Läti omavahelises läbikäimises, kui ka vahekorras kolmandate riikidega.

Eesti-Läti liit pidi kujunema tulevase Balti liidu tuumaks. See oli juhtivaks mõtteks 1923. a. lepingu sõlmimisel. Senini ei ole ükski Balti riik seltsinud Eesti ja Läti algatusega. Uus liidu korraldamise leping pöörab sellele ideele varemast rohkem tähelepanu, kuna ta sisaldab eneses liitumise ehk seltsimise klausli. Eesti ja Läti lepivad nimelt kokku — olla alati valmis kaalutlema võimalusi, mis lubaks kolmandatel riikidel saada käesoleva lepingu osaliseks. See klausel muudab järsult kogu liidu iseloomu: kinnisest Eesti-Läti liidust võimaldatakse kujundada palju avaram rühmitus, millest ka kolmandad, eeskätt loomulikult Balti riigid, saaksid osa võtta. Praegu ongi juba Leedu poolt tulnud ettepanek kaalutleda koostöö võimalusi Eesti, Läti ja Leedu vahel ja liitlased on omalt poolt vastanud ettepanekuga — kokku astuda konverentsiks, et kaalutleda koostöö viise. Sellest on ilmselt näha, et omal ajal Eesti-Läti liiduks kokkusulanud Balti liidu idee hakkab uuesti unest virguma ja liikuma realiseerumise poole. Seetõttu on Eesti-Läti liit praegu Balti riikide kogumise teenistuses ja selles on tema praegune poliitiline tähtsus veelgi juurde võitnud. Olles pandiks Eesti ja Läti iseseisvusele, on ta ühtlasi kindlalt rahuaate arendajaks Baltimaadel ja seega ka täies rahvusvahelises ulatuses.

N. Kaasik.

ÄRGU KORDUGU LÄTI HENDRIKU PÄEVAD!

Kui landesväär suvel 1919 kallale tungis, siis töötas s:r-ide liider Hans Kruus Asutavas Kogus Lembitu sõnadega, et Eesti ei anna alla, kuni viimne põlvepikkune poisikene relva jaksab kanda. Olin tollal poliitiliselt veel põlvepikkune poisikene s:r-ide agitaatorina ja vandusin koos teistega sellele tõotusele ustavust kõige vaimustuse ja südameverega. Sügisel 1919 astusin eesti rahvuslikku ülikooli ja siirdusin poliitikast täiesti teaduse aladele. Küll noomisid mind algul seltsimeestest-kaasvõitlejad H. Kruus, M. Päss, A. Leps jt. väga isalikult parteilisest tegevuses loobumise pärast, kuid loobusin siiski. Mitte üleliigsest pettumusest või moe ja olude muutustest, vaid vastutus- ja kohustustundest uute alade ees, mis nõudsid täit tööjõudu. Vahepeal on aastatega paljud poliitilisi kaaslasid taandunud ja isegi liidreid tasapisi võitlusareenilt lahkunud, et mitte kahju teha oma karjäärile. Mina ometi ei ole suutnud päris vaikselt nurga taga püsida, kuigi see mu karjäärile kasulikum oleks olnud. Aga seda enam, et isegi kunagised liidrid juba kaua oma nahka hoiavad ja oludele alistuvad, ei tohi põlvepikkused poisikesed enam mingil tingimusel alla anda, vaid peavad valvel olema seisukorra tõsiduse puhul ja hoiatama kas või siis, kui seda avalikus arvamuses hästi sündidagi ei taheta lasta. Mulle näib, et ka praegune aeg sunnib käsitlema mõnd sellist küsimust, millest vaikimine oleks vale ja võiks halvasti lõppeda. Rõhutan juba ette, et minu mõttekäiku alamal ei juhi mingid maailmavaatelised doktriinid ega parteipoliitilised kaalutlused ega isiklikud huvid, vaid tege-likust poliitikast kõrvalseisja poliitilise vaatlaja ja mõtleja süvenev mure

oma rahva ja riigi tuleviku ees. Tõrjun seega siis juba ette igasugu parteilised kallaletungid tagasi ega kavatse neile reageerida.

*

Hädaohtu on parem ette näha kui tagantjärele haletseda. Kui meie sisepoliitilistest raskustest saame loodetavasti kuidagi üle, siis tahaks küll küsida: kuivõrd teadlikud me oleme aga välispoliitilistest konjunktuuri-muutustest ja järjest tihenevaist karidest, mille otsa võime pörgata? Nähes senini ainult ida-hädaohtu, tasandasime teed lääne-hädaohule ja laskisime ussil isegi oma põues kasvada. Veel täniseni teeme oma kultuurilisest ja osalt ka majanduslikust ümberorienteerumisest enam sõnu kui tegusid. Meie välispoliitika ei saa kahjuks kuidagi uhkustada algatusvõime ja töötulemus-tega. Selle asemel, et oma kõige lähematki liitlast Lätit korrale kutsuda vabadussõja, piiri, koolide, tolliuniooni, arhiivinduse jne. küsimusis, pole jatkunud meil endilgi algelist lugupidamist oma õiguste vastu ja oleme lask-nud neid alandlikult ignoreerida. Isegi Soomega me pole jaksanud luua reaalsemaid sidemeid kui õõnes ja kahanev hõimuromantika. Me oleme juba mõnda aega oodata võinud Leedu ja Poola vastastikust leppimistahet ja oleme mõlemalt poolt aimanud soovi näha just meid lepitaja osas, kuid otse kangekaelselt me oleme suutnud püsida passiivsed ja mõnuleme nüüd vist õnnelikult, et see lepitus kõigest hoolimata ja nähtavasti ka ilma meieeta kord ikkagi teostuma hakkab. Aga nüüd pakub juba isegi Saksamaa Poolale variserlikku lepitust ja ärritab tema isu Ukrainaga, et juhtida Poola kristalli-seeruvaid jõude Balti mere mant Musta mere rohumaile, mis täis piima ja mett, ning et kindlustada siis endale Balti-ruumi malelualal seda vabamaid selja-taguseid käike. Läbi udu seda kõike me teame ja näeme, aga ühte ei tea meie mitte: milliseid malekäike me ise vastu oleme astunud, et koondada kord ometi Balti liitu või säilitada vähemalt Poola sõprust, mis meile tun-nukse kõige usaldatavam ja reaalsem? Või laseme saksa pruunsärgi-ordu-rüüttele ja kapitalil uuesti teostada oma hästiorganiseeritud ekspansiooni itta, nagu Läti Hendriku päevil, ilma et me ajaloost midagi õppinud oleksime, s. t. ilma et Lembitu ja Kaupo ja muud meie vanemad k ä s i k ä e s hakkaksid töötama?

*

Välismaailmas järjest ähvardavamaks paisuvad kõminad kohustavad meid sisemiseltki paremini valvel olema ja likvideerima ülearused vastuolud. Ma pole põrmugi mõni tasalülitaja ega eri režiimide kasuks kihutaja, vaid hindan kõrgelt just teisitimõtlemist ja tunnustan täiesti opositsiooni tähtsaid funktsioone. Kuid juba sellepärast ma soovitaksin suuremat t u n n u s t u s t ka v a b a d u s s õ j a l u s e l e kui rahvaliidumisele, mida ei saada igat-hes olematuks teha ainult üleoleva halvaksnuga, nagu praktiseerib seda meie ajakirjandus osalt siiamani veel kaunis tagajärjetult või otse vastu-pidiste tulemustega — liikumist ikka meelde tuletades ja edasi reklameeri-des. Ja kas saadakse vabadussõjalust olematuks teha ka ainult kaitseseisu-korra surve abil, on sama küsitav. Meie poliitikaelu paremad juhid tulevad ju ise pörandalt, vanglatest ja revolutsioonide keerisest ning peaksid küllalt hästi teadma, et pörandaalune vimmatuli ei kustu nii kergesti, vaid hingit-seb ja hõõgub kõige kiuste edasi, et ikka jälle plahvatuda, kuni kord põle-tab. Ei tohi ka alahinnata väliseid jõude, kes sellest teab kunas, kus ja mille puhul huvitatud võivad olla, et meie kodus segadusi ja kas või terroritki süti-tada. Ülekohtune oleks siis süüdistada massiliikumist tervikuna, millega ujub pärivett kaasa muidugi ka küll hulk kõntsa ja kahtlast elementi, kuid

mis oma põhilaadilt on siiski idealistlik-emotsionaalselt meeletatud samuti nagu sellesama massi revolutsiooniline liikumine aastat viisteist varem. Kas liikumise loosungid on kord punasemad või kord mustemad, see veerevat jõudu palju suunata ei suuda, vaid liikumise lähtekohaks ja tõukejõuks jääb ikkagi rahulolematuus senisega või koguni senise täielik ja hävitav eitus.

Järelikult: enne kõike tuleks uurida põhjalikult ja õiglaselt just rahulolematuse tegureid ja nende kaotamisele asuda. Sest tuli kustub oma loomuliku surma alles siis, kui lõpeb kütteaine. Vähe on sellest, et mõnitatakse „suunalikumist“ puuduva positiivse programmi pärast. Selline mõnitus ei halva ometi kuigi palju liikumise elujõudu, sest seda pakub ikka jälle uuesti juba lihtsalt tahe saada lahti kas või senisegi elu negatiivseist külgedest. Eitus transformeeritakse üle võitluseks ka ilma, et selgitatakski, mida õige paremat asemele panna. Sellepärast jätkub küll vist vaevalt ainult massiliikumise füürikerite vastu sihitud abinõudest, vaid palju olulisem oleks siiski massi enda vabastamine just tumedast minevikupärandist. Ma ei taha seega sugugi tumestada ega ignoreerida meie esimese vabariigi positiivseid külgi ja töötulemusi, kuid täiesti aus olles ei saa ometi kuidagi salata, et vabadussõjaluse eitustes kahtlemata palju paikapidavat oli ja et selletõttu nende järeelmõjuga ka veel põranda all ikkagi arvestada tuleb. Eitatavast on igatahes vaja vabaneda, ja iga selline vabastusotsus on ühtlasi ka kõige mõjuvamaks sammuks sisemisele rahunemisele.

Kas loodetakse aga nüüd tõesti rahunemist põhiseaduse järjekordsest lappimisest, millest ollakse nii tüdinatud, et rahvahääletus vaevalt enam soovitavaid tagajärgi annaks? Või jäädakse tõesti õnnistust ja pääsu ootama ainult üksi kodadest, mis nõuandvate ekspertide kogudena võiksid anda vahest omajagu häid tulemusi, kuid mille vastu Ed. Laaman „Vaba Maa“ veergudel ka veenvate hoiatustega on juba esinenud? Või oleks parem vormiliste muudatustega veidi viivitada ja uue põhiseaduse sisimale mõttele vastavalt panna pearõhku väärtuslikumate isikute rakendamisele, kes ka praeguse vormi raamistikus tahaksid ja suudaksid Eesti riigile ja rahvale produktiivsemat tööd teha? Kas ei tuleks kaitseväge ümberkorralduste järgi tõsisemalt mõtelda ka sellele, kui hästi ja tulemusrikkalt on distsiplineeritud tööle meie ametnik- ja õpetajaskond, kuidas töötavad eriti veel muulased? Edasi kerkivad küsimused tööpuuduse lahendamisest ja eriti tõta intelligentse tegevusele juhtimisest, linna ja maa suhetest, eriti ka maaelu kultuurilisest hoolekandest majandusliku abistamise kõrval, ühistegevuse elustamisest, kapitali paremast rakendusest jne. Kui valitsuse tahe oma positiivse töökavaga kajastab ühtlasi ka rahva tahet ja teostab seda õiglaselt, siis ärgem asjata kiirustagem praeguse olukorra uuesti ja pillapalla ümbermuutmisega.

Meie riiki seiklustesse tüürida ei tohi keegi — ei vabadussõjalased ega erakondlased, ei sotsid ega natsid, vaid kõik peaksid end taltsutama ja vastastikku leplikumad olema. Paari aasta eest tuli mul kaitsta noorsotse asjatute süüdistuste vastu — nüüd kõlbavad täpsalt samad sõnad niihästi sotside kui vabside kohta ja ma ei saa jätta neid esitamata:

„Uhed eestlased oleme puha! Rahvuse ja riigi terviklus on meile praegu nõnda saatuslik, et õhutamise asemel hoidugem sisemisest kodusõjast! Kuid ärgem unustagem seejuures, et „rahva nimel“ on siiski omavoliline kõnelda seda, mida tervelt kolmandik rahvast ei poolda. Eriti kahtlane rahvuslane on see, kes tükib koguni põletama sildu selle kolmandiku juurde ja süvendab

kunstlikult lõhesid. Soome ja Saksa poliitilisest piiritusest ei tohi purju joo-
buda: purjus pää kumiseb küll suurusehullustusest, kuid lõhub enam kui loob.
Loov rahvuslus on mõeldav äärmuste lepitajana.
„Kokkuhoiu ja koondamise kõrva ka koostöö!“ See juht-
mõte saagu rahvuslaste taktika ja programmi määrajaks nüüdsel kriisiajal.“

Oskar Loorits.

KIRJANDUST.

K. Liideman: Mõtete eestirahvuslikust ideoloogiast. Üliõpilasselts Liivika kirjastus. Tartus 1934.

Ilmar Tõnissõn: Rahvusluse olu ja rahvuslus. Akadeemilise Kooperatiivi kirjastus. Tartus 1934.

Meie kirjanduses pole seni ke teab kui palju ilmunud kaasaja perspektiivis rahvusluse kohta. Seepärast on eriti teretulnud need kaks äsjailmunud bro-
šüüri.

K. Liideman'i töö „Mõteteid eesti rahvuslikust ideoloogiast“ — pälvib esijoones tähelepanu selle poolest, et autor pole koostanud raamatukest mitte välismaiste trafareetide põhjal, vaid on püüdnud mõtestada rahvuslikku ideoloogiat Eesti olude ja sotsiaalse miljöö nõuetele vastavalt.

Autor näeb meie rahvuse peanõrkust — *usu puuduses endasse, kultuuri traditsioonide ja rahvusliku ideoloogia puudumises*, nimetades meie omariikluse-
argset haridus- ja kultuurpoliitikat sihi-
ja sisulagedaks, hingetuks ja eluvõõraks. Rahva elus on aga ideoloogiline kriis kardetavam kui majanduslik kriis, sest ta võtab rahvalt endausu kõrval ka taksakaalu. Sellepärast on saanudki paratamatuks uue, algupärase rahvusliku ideoloogia avastamine.

Autor leiab, et meie linnad on eesti linnad vaid nimeliselt, „sest eestlus on linnas alles liiga noor“, kuna „võõras kants on linnas ka majanduslikult ja tsivilisatsioonilt väga tugev ja linnade sügavam, hingeline eestlustamine võtab veel võib-olla vägagi palju aega.“ Ergo — meil tuleb „alustada otsast peale selle maamulla ja aklimatiseerunud taime kultiveerimist, millest kasvab omapärane eesti kultuurpuu species Balti rannikul — *Quercus esticus*.“ Neile järeldustele võib üldjoontes alla kirjutada. Kui aga autor arvab, et meil talupoeg on olnud sajandite jooksul eestluse kandjaks vaid mingi ürgliku „maarahvale“ omase sitkuse tõttu, siis nõuab see arvamine küll teatavaid korrektiive. Talupoeg säilitas sajandite jooksul eestluse peamiselt selle tõttu, et sotsiaalse alamkihiina ta oli

isoleeritud maa valitsevast ülemkihist ja tal puudus võimalus oma elatisstandardi nimetamisväärseks parandamiseks. Kui aga eesti talupoja kihil oluks samal määral võimalusi ainelise ja sotsiaalse rippumatuse saavutamiseks kui eesti päritoluga linnakodanikul, siis oluks see assimileerumisprotsess omaaegseis maavallutajaisse palju suurem. Ühekülgse, meeleolulise liialdusena tuleb võtta ka autori väidet — „kõik seni riiklikul ja rahvuskultuurilisel alal saavutatu on — maalt päritoleva eesti haritlaskonna töö.“ Ilma, et tarvitseks tuua konkreetset faktimaterjali ja nimesid, võtame teatavaks, et seda autori väidet tuleb võtta vaid meeleolulise fraasina.

Samuti tuleb võtta reservatsioonidega autori väidet, et „maas on rahvusliku kultuuri materjaalne aluspõhi, mis kunagi rahvust ei reeda; ajalugu on selle tõestuseks.“ Ent ajalugu pakub rea näiteid juba Assüüria ja Babüloonia ajast peale, kus rahvas muudab oma territoriaalse asukoha, säilitades endiselt rahvuse ilme. Eks ole tüüpiliseks territoriaalse rahvusena tuntud juudid, ja Kanada prantslased on jäänud sisimalt ikka prantslasteks, vaatamata sellele, et nad on juba sajandeid eemal kodumaast. Järelikult: maa ei ole mitte see peamine kinniklammerdav substants, mis säilitab rahvuse olemasolu, vaid tähtsam sellest on rahvus-
teadvus.

Mis puutub autori arvamisesse, et „eestlane on loomult individualist“ ja moodne välismaa laen — juhiprintsiip (mis sobib vaid kariinimesele) — ei sobivat eestlasele, siis ka see väide on väga ja väga vaieldav. Eks võitnud möödunud põhiseaduse muutmise kihutustöös maal kõige rohkem pinda just lapidaarse lihtsusega väljendatud ütetus — „peremees majja“. Ja kui seda „välismaa laenu“ — juhi printsiipi, ühendada teatud piirides kollegiaalse põhimõttega, siis kindlasti on see vastuvõetav ka meie individualistliku värvinguga naturile. On liialdus ka autori tõendus, et vaid maa oma rahvusliku vaistuga taipab edela suurrahva

itta tungi hädaohtu, kuna linn seda mitte ei taipa. Ometi pole ka maa selles suhtes homogeenne üksus. Eks näidanud okupatsiooniaegsed eesti vallavanemate Riiga sõidutamised küllalt reljeefselt, et ka silmapaistvate maategelaste hulgas (kelledest üksikud etendavad silmapaistvat osa ka praeguses põllumajanduslikes organisatsioonides) leidus neid, kes „hertsogiriigi impartimist kõigiti loomulikuks pidasid. Viimasel ajal oli aga linna töötavate kihtide eestlustamise protsess teoksil vabadussõjalaste algatusel. Selle liikumise tuuma ja kallakut võib hinnata nii või teisiti, tõsiasi jääb vähemalt see, et kui senine marksistlikult häälestatud element laulis sisemise kaasaalamisega isamaalaua seni praktikereitritud „internatsionaali“ asemel — juba see oli teatud saavutus Eesti linnade elanike massi eestlustamisel.

Võib aga kahe käega alla kirjutada K. Liideman'i resümeele, et „Eesti riiklik, rahvuslik ja maa-ideoloogia tuleb liita üheks tervikuks“ ja „kõigi kihtide eliidi kujuneb rahvusliku kultuuri ja riigi idee kandja, mis asendab teiste rahvaste aadli“. Kahjuks satub aga autor mõnel puhul liialt meeolulusemises valdkonda ja siis jääb raamatukesest mulje, nagu tahaks autor rajada oma rahvusliku ideoloogia vaid ühele kihile (vt. lk. lk. 16, 18, 19, 21, 22 jne.). See aga ei vähenda märgatavalt selle üldiselt sümpaatliku töö väärtust.

*

Ilmar Tõnisson'i brošüür „Rahvuse olu ja rahvuslus“ on mittemeti erinev Liideman'i artiklist. Siin ei ole kõigepealt niipalju omaette juurdlemist, kuivõrd ülirohketes osundites ja ümberfraasitud mõtetes tulivärki. On omajagu iseloomulik seegi, kui selle brošüüri alles 24. leheküljel jõutakse seisukohale, et „rahvuslus ei ole tõepoolest mitte midagi muud, kui *teadlikkus* oma *rahvuses*“. Jääb paratamatult mulje, et autor on kavatsenud oma kirjutist ulatuslikuma rahvusideoloogilise käsiteluna, mis on aga jäänud mõnesugusele põhjusil teostamata. Sellest siis see avaraks paisutatud ja osunditerikas sissejuhatus, sellal kui lõpposa kannab kokkutoimamise ilmet ja on nähtavasti kirjutatud ruttamise tähe all.

Siiski tuleb meelsasti tunnustada, et Ilmar Tõnisson'i brošüür rahvusluse küsimuse kohta on küllaltki tähelepanev, eriti kui arvestada autori noorust ja seda eruditsiooni, mis peegeldab käsitletud materjali rohkuses.

Autori esimene ülesanne on laiemalt selgitada rahvuse olu. Lähtekohaks on tal seisukoht, et rahvus on ainult siis mõeldav printsibiina, kui ta on põhjenduseks kogu inimkonna liigitumisele. Arvustades mitmesuguseid rahvuse mõiste teooriaid, leiab autor olevat vastuvõtavaima järgmise piiritletu: „*rahvus avaldub taolise prevaleeriva kultuurivormi arengut kaasategeva inimkoguna, kes seks võimeline ühtlaste loomulikude eelduste läbi*“. Põhinedes oluliselt Thurnwald'il jälgib autor, kuidas asikultuur primitiivsest diferentseerumast muutub rahvuslikuks ja nüüd näib ühinevat ainsaks globaalseks tsivilisatsiooniks. Sellist arengut anatsionaalsest natsionaalse kaudu supranatsionaalseni näeb ta kulgevat inimkonda igal kultuuri alal. Rahvusliku arengujärgu vahelejätmise tähendaks seega ühiskondlikus ulatuses „võimetust vastava kultuuriala edasiseks viljelemiseks, kuna puudub sellega sisemine seos, mis saavutatav ainult läbi loomukohase, tüüpilise kultuurivormi (rahvuse) kulgemise“.

Pühendades nii suurema osa oma brošüürist rahvuse mõiste selgitamisele ja rahvusluse õigustamisele, annab autor lõppveerandis ruumi rahvusluse ülesandele Eestis ja nende teostamise vahendeile. Autori seisukoht, et „rahvuslus on meie väiksele rahvale hädavajaduseks, ilma milleta meie kuigi kaua ei saa püsida“ — on ilma pikemata selge. Seda ei saa aga üldeda autori väite kohta, et teatavas siirdeajajärgus rahvuse tõelisele suveräniteedile, — milles meiega veel elame — toimub ülemineku ajajärk paremini, „kui teda ei juhi mitte selle üleminekuaja produktid, „keskurid“, vaid iseseisvuse vaimu ettevalmistajad ning loojad.“ Selle tõenduseks tuuakse väiteid ka Soomest, kus „vanurid — Ståhlberg ja Svinhufvud — täitsid edukamalt oma riigijuhi ülesandeid, kui „noorema generatsiooni“ edustaja Relander. Meie arvates ei seisa aga siin küsimus mitte niipalju generatsioonide vahelises vanuse vahes, kuivõrd isikute võimeis. Relander oli tuntud poliitiliselt valge lehena ja mitmed ta nimemkad kaasaegsed-koolivennad tunnistasid, et ainult parteipoliitilised kombinatsioonid võisid ta viia presidenditoolile. Teised nimetatud olid aga kogemusrikkad poliitikud ja ka üldiselt võimelised isikud. Sellest siis ka vahe tulemustes.

Kellele peab baseeruma rahvuslik kultuur meil? — Selles küsimuses lähevad Ilmar Tõnisson'i ja K. Liideman'i vaated tunduvalt lahku, kuigi mõlemad rõhutavad rahvustervikut:

üks — Eesti riikliku, rahvusliku ja maa ideoloogia liitumist üheks tervikuks, ja teine — rahvusliku terviku kui kultuurühiku orgaanilist arendamist. Sellal, kui Liideman peab maad rahvusliku kultuuri aluspõhjaks ja tahab seda eeskätt luua „esijoones vaid maast“, leiab Tõnisson, et „maakultuur saab oma loomult olla ainult primitiivne, sest maanaalne töö ei võimalda küllaldast vabadust kultuuri mitmekesistamiseks ja diferentseerumiseks.“

Osalt räägivad siin autorid teineteisest mööda, osalt — ja kahjuks — aga ilmneb siin silmapaistev lahkuminek. Näib, et sedamoodi võib meil oodata kahjatsetavaid vastuolusid meie kultuurilise ideoloogia suunimisel ja sisustamisel. Loodetavasti avaneb meil võimalus juba lähemas tulevikus üksikasjalisemalt peatuda sellel tähtsal küsimusel.

J. Viigant.

„Meie Tee“. Ameerika eestlaste ajakiri. New Yorgi Eesti Haridusseltsi Kirjandus-Kunsti Osakonna väljaanne (*Estonian Educational Society*, 310 Lenox Avenue, New York, N. Y.). Seni ilmunud 33 numbrit (No. 1, okt. 1931 — No. 6 (33), juuni 1934). — Üksik number 10 c, aastas \$ 1.00.

Erandatud Venemaa, on väljaspool Eestit eestlasi kõige rohkem Põhja-Ameerikas. Konsul C. Kuusik'u poolt kogutud andmeil ja A. Sandluk'i ülevaate järgi on eestlasi P.-Ameerikas ümmarguselt 54 000 hinge, neist New York'is ja selle vahenditus ümbruskonnas ligi 7000. Seega on New York tähtsamaid väliseestlaste asukohti.

Rõõmustavalt on New York'i Eesti Haridusselts kujunenud silmapaistvaks väliseestlaste koonduskeskuseks ja eestluse teguriks, millele — paraku — Kodu-Eestis on osutatud vahest liigagi vähe tähelepanu.

Põhja-Ameerikas asuvate rohkete eestlaste meele ja keele säilitamisel evib mainitud seltsi poolt väljaantav ajakiri „Meie Tee“ eriti märgilist tähendust. Rahvusluse seisukohalt peab esijoones hindama selle ajakirja väärtust emakeele säilitajana ja keele arengu tiivustajana. Samuti tuleb väärtustada tõsirahvuslikku meelsust ja harrast soojust, mis peegeldub ning kajastub selle ajakirja peaaegu igalt leheküljelt.

„Meie armastame seda (Eesti) maad, meie armastame oma rahvast ... nende hõõgel ometi kasvagu meie eneste varmustus ja tahe saada paremateks oma vere võsudeks, saada paremateks in-

mesteks.“ Nii rajatakse ajakirjale suund selle esimeses numbris. Nii on leitud seal harmooniline leppevormel individuaalse edasipüüu, rahvusluse ja humaansuse vahel. See indlev kiindumus oma rahvasse, selle hüveollu ning arengusse, sekka asjalikku huvi ja teatmeid teiste väliseestlaste, tööolude ning edu vastu, kannab ajakirja kuni äsjailmunud juuninumbrini.

Lõppeks, nobedalt kodumaise arenguga kaasasammuv keel, korralik toimetus ja meie oludega võrreldes isegi luksuslikku kalduv ilme, teevad selle ajakirja kõigiti sümpaatseks ning hinnatavaks. Kohati esinevat sisulist juhuslikkust võiks edespäi kergesti vältida kodumaal ilmuvate rohkete eriajakirjade või kaastööliskonna tihedama korrastamise varal.

Edg. K.

Saksa vähemustepoliitika uus aspekt.

„Questions minoritaires“. Revue trimestrielle d'études et d'information. VII, No. 1, Varsovie 1934.

Vähemus (rahvus) te Küsimuste Uurimise Instituudi väljaandel Varssavis ilmuva ajakirja käesolev number toob muu huvitava hulgas ka Witold Sworakowski kirjutise „Nouvel aspect de la politique minoritaire allemande“, mis pakub hea läbilõike ja ülevaate saksa vähemuste poliitikast.

Hitleri „rahvuslik revolutsioon“ on Berliini ja selle ametlike vähemuste-instituutide poliitika orienteerinud teatavasti uuele teele, mis mitmeti erineb Saksa varemast poliitikast välis-sakslaste suhtes. Üldiselt võib Saksamaa poliitikat saksa vähemuste suhtes teistes riikides peale maailmasõda jagada kolme perioodi. Neid võiksime teatava õigustusega nimetada „punaseks“, „kollaseks“ ja „mustaks“ perioodiks.

Esimesel, nn. **punasel** — pahempoolsete valitsemise — perioodil Saksa välisametil ei olnudki sel alal kuigi selget poliitilist joont ja kogu algatus oli keskustunud seltskondlike organisatsioonide kätte, nagu Stuttgarti instituut, V. D. A. = Volksbund für das Deutschtum im Auslande, jne.

Teine — „**liberaalne**“ — periood oli nn. Stresemann'i ajajärk, mis jätkub peale Stresemann'i surmaga ning küünib kuni Hitleri võimule tulekuni. Stresemann nägi välis-sakslaste küsimusis Saksa välispoliitika olulist probleemi ja pidas seetõttu eriti tarvilikuks Saksamaa astumist Rahvasteliitu. H. Bernhardi poolt väljaantud Stresemann'i memuaarides („Vermächtniss, II) on toodud ta kri

kroonprintsile 1925. a., kus ta seda väljendab küllaltki rõhutatult. Stresemanni poliitika sihiks oli välissakslastele kultuurilise autonoomia hankimine, mis — nagu Eesti vastutulelik näide 1925. a. osutab — tähendas seda, et sakslased võiksid end autonoomselt valitseda teiste riikide piires, ja mis neid hoiaks assimileerumast. Ühtlasi pidi teistes riikides asuvate saksa vähemuste rahulolematu koor kujundama peamisi tegureid, mis psüühiliselt ette valmistaks Euroopa publikut revisjonistlike aspiratsioonide teostamisel.

Juba tollal oli kahtlemata olemas teatav terviklik plaan, mis sihtis saksa vähemuste teadlikule koostööle Berliini revisjonistliku poliitika okultseil ülesandil. Selgeimaks illustratsiooniks ses suhtes oli Taani saksa vähemuste liidri pastor Schmidt-Wodder'i valimisprogramm Põhja-Schleswigis, kus öeldakse: Meie püüame saavutada piiride revisjoni. Maha Versailles! (*Fort mit Versailles!*).

„Liberaalse — Stresemanni — perioodile“ järgnev natsionaalsotsialistlik periood ei rahuldu aga enam endisega. „Kolmandale riigile“ ei kõlvanud algusest peale Saksa-maa poolt tolle ajani Rahvasteliidu liikmena aetud välissaksa vähemuste kultuurautonoomia poliitika. „Saksa Vähemuste Uniooni“ büroo juhataja, meie küllaltki tuntud kaasmaalane ja end. riigikogu liige Werner Hasselblatt kirjutas m. a. ajakirjas „Der Auslandsdeutsche“ pealkirja all „Deutschlands Austritt aus dem Völkerbund und die Nationalitätfrage“ õige reserveeritult Stresemanni poliitika kohta: „... doch hielt sich seine Zielsetzung in den Grenzen der von einer fremden Ideologie geprägten und bis zur Unwirksamkeit interpretierten Rechtsgrundsätze der Versailler Minderheitenschutzverträge.“

Hitleri võimulepääsu momendist peale allub Saksa poliitika vähemuste suhtes põhjalikule muudatusele. Saksa vähemused teistes riikides peavad süstemaatiliselt tasalülitama kui saksa kogurahva (*Gesamtvolk*) rakesed. Kuukirja „Nation und Staat“ toimetaja F. v. Uexküll'i artikli „Volk im Umbruch“ järgi on „natsionaalne revolüt

sioon“ ulatunud üle Saksa riigi piiride.

„Kolmanda riigi“ tekkimisega peaaegu ühtaegu algab ka varemalt juba ettevalmistatud teistes riikides asuvate saksa vähemuste hitlerisatsioon. Võõrsil asuvad „Volksgenossen“ peavad tasalülitama „Gesamtvolk'iga“. Kuidas see Eestis mõni aeg tagasi väliselt äpardunud tulemustega koore alt esile kerkis, on meil veel värskest meeles. Veel värskemalt on meil meeles, kuidas see teatava määranu koore alla surutuna edasi õilmitseb. Sellest andsid äsja küllaldast tunnistust nii saksa skautide suhtumine Valkla mälestusmärgi avamisse kui ka Salmista laagri pooles vardas lipp meie Võidupüha puhul.

Ülaltehendatud Sworakowski kirjutus toob huvitava lisandi hitlerliku režiimi poliitika kohta praegusel ajal saksa vähemuste suhtes teistes riikides. Selle järgi on välissakslaste aktiveerimise ja tasalülitamise poliitika ülesanded järgmiselt kokku võetavad:

1) Saksa riigis valitseva poliitilise orienteeringu huvides on mobiliseeritud kõik vahendid välismaail asuvate saksa keskuste tasalülitamiseks.

2) Saksa valitsuse poliitika ülesanne on protežeerida välissakslasi ümberrahvastamise vastu. Usus riik rakendab vahendeid ja meetodeid, et parimalt saavutada seda tulemust, omistades erilist tähelepanu välissaksluse keskuste arendamisele.

3) Sakslased välismaail peavad muutuma Uue Saksa-maa ja selle poliitiliste doktriinide propaganda tähtsaks teguriks.

4) Teha kõra vähemuste probleemi ümber jääb nagu seninigi saksa propaganda üheks peamiseks ülesandeks. Selleks tuleb kasutada Rahvasteliidule esitatavaid vähemuste petitsioone.

Meil esinevasse saksa vähemusse suhtumises tuleb tõsiselt arvestada üldtööd asjaoludest nendega, mis ei kõnele lojaalsusest ja mis sihivad jämedalt meie riigi enamusrahvuse poliitilise tahte ning ülesannete vastu.

Edg. K.

Ilmub 12 korda aastas. Tellimishind: aastas kr. 3.—, poolaastas kr. 1.70.

Vastutav ja tegev toimetaja: Edg. Kant.
Toimetuse liikmed: N. Kansik, H. Moora, V. Nõges, Ed. Sahkenberg.
Väljaandja: Eesti Rahvuslaste Klubide Liit.

Rahva teenistuses.

Juba aastate eest asuti energiliselt siseturu vallutamisele kodumaa tehaste toodetega. Põhjusi selleks oli mitu. Nüüd, pidevate pingutuste järele on jõutud niikaugele, et suur osa tööstuskaupadest on kodumaise päritoluga, kuigi esineb ka vastavaid välismaa marke, kuid hariliku tarvitaja ostujõud nendeni ei küüni. Väga sageli aga kuulub nurinat tarvitajaskonnast — ei olda rahul mitmete kodumaa toodete kvaliteediga. Ja see on põhjendatud, peamiselt neil aladel, kus puudub hindureguleeriv vabavõistlus või kus valitseb töösturitevaheline kokkulepe.

Kauba headuse tõstmise ja hinnannormeerimise sihiga tööstuseturu korraldamisele on asunud puhtrahvuslik ühisettevõtte E. T. K. Järkjärgult on haaratud alased, kus rahulolematust teravam, suurem, ja saavutatud tulemused ei ole sugugi halvad. Tarvitajad on tänuga märkinud E. T. K. toodete kvaliteedi erilist kõrgust, mis ühtlasi aga on mõjustanud ka vastavate kaupade headuse-taseme üldist tõusu. Nii on suitsetajail selgesti meeles olukord tubakasaaduste alal, mis tunduvalt muutus, kui hakkas avalduma E. T. K. mõjustus. Tööle asuti E. T. K. tubakavabrikus moodsate masinate ja viimistletud töömeetoditega, kusjuures toortubaka valimine sündis piinliku tähelepanuga. Tagajärjed olid head. Müügilolevate E. T. K. paberosside ja tubakate kvaliteet on püsivalt kõrge, tubakasegu neis täielikult puhastatud tolmust ja teistest tervisele kahjulikest kõrvalainest. Paberossikestad, valmistatud parimast kestapaberist, on pikad, tugevad ja vatiga varustatud.

Peene maitse, meeldiva aroomiga E. T. K. veinide sünnikohaks on Põltsamaa, kus omas aias kasvatatud puuvili ja marjad toorainena veinivalmistamiseks vastavad kõrgele kvaliteedinõudele. Veel kasvatatakse Põltsamaa aianduses sordiehtsaid marjapõõsaste ja viljapuude istikuid.

Kodumaa viljast E. T. K. veskis jahvatatakse mitmeid jahusorte: saia-, sepiku-, rukkijahu ja -püüli, mille eriline kerkimis- ja küpsemisvõime on saavutatud eriliste meetoditega. E. T. K. jahude headust kontrollivad kodu- ja välismaa katsekojad. Ka valmistatakse E. T. K. veskis odratangu-, -kruupe ja mannat.

E. T. K. kohvitehase toodetena on tuntud mitmesugused vilja-, ubavilja- ja ubakohvid. Töömeetodite ja tehniliste seadeldiste täiendamine käib käsikäes ajanõuetega. Et säilitada kohvi head ja loomulikku maitset, sünnib kohvi kõrvetamine koksikuttega.

Huvitav on veel märkida E. T. K. kamajahu kiiret levikut, mis tõendab, et hindamist leiab kama, kui eesti rahvustoidu, eriline headus ja kõrge toiteväärtus.

E. T. K. naelatehase „Tugev“ produktsioon 1933. aastal, võrreldes 1932. aastaga, tõusis 100% ja see tõusutendents jätkub. Uudisena 1934. aastal lasti müügile rootsitüübilised õnespinnalised ehitusenaelad, mis on ainulaadsed Eestis ja oma headuselt mitmeti ületavad senised kandilised naelad. Samuti uudisartikleina võib nimetada: okastraati, kette ja ehituste juures tarvitavat põletatud (pehmet) traati. Samasuguse eduga töötab ka plekisepatöökoda, kus parimast tšingitud, valgest ja mustast plekist valmistatakse igasuguseid plekknõusid ja viljakuivatamise plekki.

Tehnilisil otstarbeil tarvitatavaist keemiakaubust E. T. K. valmistab oma keemiatehases: vankrimääret, tavotti, saapakreemi, seepi, pesusoodat, tinti, paberiliimi jne. Peale selle juba aastaid tegutsenud omast kalakonservitööstusest E. T. K. on saatnud sise- kui ka välisurule kogukad hulgad silku, kilu ja sprotte. Lisaks eeltähendatuile E. T. K. puhastab, sorteerib, pakib ja oma kaubamärgiga varustatult laseb müügile mitmesuguseid maitseaineid, nagu: tee, kakao, küpsetuspulber, pipar, vürts, sinep, loorberilehed, lauasool, vanilliin, kardamon jne.

Antud ülevaade selgitab ainult osaliselt seda tööd, mis E. T. K. teeb rahvusliku majanduse ülesehitamiseks ja kindlustamiseks. Tema tööstused enamuses on küll noored, kuid kõrge headus, õiglane hind ja täis kaal on tema tooted viinud rahvale lähedale. Tarvitajal on oma maitseid, oma soovid ja nende rahuldamist ta nõuab tööstusilt, andes sellele vastavalt ka oma hinnangu. Ja see hinnang E. T. K. omatööstusetoodete kohta on hea.

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

PE 22 497

Huvitavamaid dokumente
väliseestluse ajaloos

Meie tee

AMEERIKA EESTLASTE AJAKIRI

Kolmas aastakäik. Ilmub järjekindlalt kord kuus. Ainus väliseestlastelt väljaspool Eestit toimetatav, vabameelne, poliitiliselt erapooletu, mitte-äriline ja ennast tasuv väliseestlaste häälekandja.

MEIE TEE kaastöölised on eranditult väliseestlased ja tuntud välis-eesti tegelased. ∴ MEIE TEE veergudel kajastuvad otseselt — moonutamata kodumaa keskkorralduste ja ajakirjanduse kaudu — kõik kodust eemale veerenute rõõmud ja mured, komistused ja võidud maailma suurimal ja himaal — Ameerikas.

„Postimees“ lausub: „Ajakirjandus on Välis-Eestis viimase ajal tunduvalt arenenud. Eriti kiitvalt võib märkida New-Yorgis ilmuvat Ameerika eestlaste ajakirja „Meie Teed“, mis kõigiti korralik, osalt isegi luksuslik ja hästi toimetatud.“

Sisuks artiklid, jutud, vested, illustreeritud ülevaated, kirjad väliseestlastelt ja Välis-Eesti asundustest ülemaailma, poleemika ning teated kodumaalt.

Senini ilmunud numbrid (33) on veel kõik talitusest piiratud arvul nominaalhinnaga saadaval.

Tellimiste vastuvõtmine ja üksiknumbrite müük Eestis:

- 1) Välis-Eesti Ühing, V. Posti tän. nr. 8, Tallinna.
- 2) P. Johanson'i ajakirjand. kontor, Rüütli tän. 11, Tartu.
- 3) G. Paju ajakirjanduse kontor, Harju tän. nr. 43, Tallinna.
- 4) P. Johanson'i ajakirjanduse kontor, Hermann'i tän. 11, Narva.

„Meie Tee“ toimetuse ja talituse

310 Lenox Avenue, New-York City
U. S. A.

PE A
3 7216 2,346

TEGELIKU

AIANDUSE JA MESINDUSE KÄSIRAAMAT

PEATOIMETAJA

DR. PHIL. NAT. J. PORT

Tartu ülikooli botaanikaiaia õpetatud aednik

K A A S T Ö Ö L I S E D:

J. AAMISEPP Jõgeva sordikasvatuse
katsejaama eriteadlane

A. KRAMER Luscher-Mathieseni
veinimeister

J. LEPIK majapidamise eriteadlane

E. LEPIK Dr. sc. nat., dots., Tartu ülikooli
taimehaiguste katsejaama juhataja

A. MÄTLIK Tartu ülikooli aianduse-
õpetaja ja katseaja juhataja

A. PRIMA dipl. aednik, Tartu peda-
googiumi aianduseõpetaja

A. SIIMON mag. agr., Kehtna kõrg. kodu-ma-
japidamiskooli aianduseõpetaja

J. SOO Aianduse-Mesinduse Keskseksi
juhatusel liige. Tegelik mesinik

G. VOITKA Põllutööstusministeeriumi nõunik
turustuse alal

K. ZOLK Tartu ülikooli entomoloogia-
katsejaama juhataja

ja paljud teised eriteadlased.

Tellimistingimuste ja sisu kohta vt. lähemalt kaasasolevas prospektis.

K./Ü. „LOODUS“, TARTU.